

راه نجات جهان سوم از یوغ استعمار

۲۵ بهمن ۱۴۰۱ ساعت ۱۴:۴۲

اقدامات اروپایی، صفت اروپایی، سبک اروپایی از این پس نباید ما را بفریبد و به سنگلاخ‌های ناهموارمان سوق دهد. تصمیم بگیریم که از اروپا تقلید نکنیم. گام‌هایمان را در راهی نو بنهیم و مغزهایمان را در مقصدی تازه به کار اندازیم و بکوشیم تا یک انسان کلی بسازیم یعنی آنچه را که اروپا از آن عاجز مانده است! به بهانه پیشرفت انسان نباید او را به زانو درآورد، از خویش و سرنوشت خویش بیگانه‌اش ساخت و او را درهم شکست و کشت...

مبارزان و روشنفکران سیاسی ایران در دوره حکومت پهلوی تحت تأثیر اندیشه‌های مختلفی بودند. آنان منابع فکری خود را از اندیشه‌های اندیشمندان بزرگ داخلی و خارجی کسب می‌کردند. در میان اندیشمندان مطرح جهان، فرانتس فانون از جمله افرادی بود که بر اندیشه‌های سیاسی روشنفکران ایران همچون جلال آل‌احمد و شریعتی تأثیر بسزایی داشت. فانون از جمله نظریه‌پردازان فرانسوی بود که نظریات او در قالب جهان سوم و موضوع استعمار متمرکز مطرح شده است. نظریات فانون در باب استعمار و جهان سوم بر پایه محورهای متعددی قرار داشت که در این نوشته در ابتدا به آنها اشاره می‌شود، سپس به تأثیرپذیری روشنفکران ایرانی از او پرداخته می‌شود.

فانون که بود و چه اندیشه‌ای داشت؟

فرانتس فانون از نظریه‌پردازان فرانسوی بود که دارای گرایش‌های سیاسی چپ‌گرایانه بود. عمده شهرت فانون به دلیل نظریاتش پیرامون استعمار و نحوه استعمارزدایی است. نظریات فانون در قرن بیستم یکی از منابع بزرگ فکری برای بسیاری از مبارزان مردم در کشورهای جهان سوم و استعمار بود. اندیشه‌های فانون در باب استعمارزدایی بر پایه عوامل مختلفی قرار داشت. از جمله این عوامل می‌توان به مواردی چون عدم تقلید از غرب اشاره کرد که تأثیر آن در نوشته کسانی چون جلال آل‌احمد نیز به خوبی مشهود است. فانون در وصیت نامه خود به شدت به تقلید از غرب می‌تازد و راه برون رفت از بحران بشری را در ایجاد اندیشه نو و انسان نو می‌داند. او می‌نویسد:

«اقدامات اروپایی، صفت اروپایی، سبک اروپایی از این پس نباید ما را بفریبد و به سنگلاخ‌های ناهموارمان سوق دهد. تصمیم بگیریم که از اروپا تقلید نکنیم. گام‌هایمان را در راهی نو بنهیم و مغزهایمان را در مقصدی تازه به کار اندازیم و بکوشیم تا یک انسان کلی بسازیم یعنی آنچه را که اروپا از آن عاجز مانده است! به بهانه پیشرفت انسان نباید او را به زانو درآورد، از خویش و سرنوشت خویش بیگانه‌اش ساخت و او را درهم شکست و کشت... برای اروپا و برای خودمان و برای انسانیت رفقا! باید یک «پوست نو» پدید آورد، یک «اندیشه نو» آفریده شود و کوشید تا یک «انسان نو» بر پای خیزد.»^۱

مصرف گرایی از دیگر موضوعاتی است که در اندیشه قانون جایگاه خاصی دارد. قانون در این رابطه معتقد است که استعمارگران با ترویج فرهنگی خود، از آن به عنوان یکی از راه‌های سلطه استفاده می‌کنند. به باور قانون، غرب با تغییر فرهنگ کشورهای جهان سوم و یا کشورهایی که در سیطره خود دارد، افق‌های جدیدی را برای خود باز می‌کند. در واقع قانون عقیده دارد رواج فرهنگ تقلید باعث می‌شود تا هویت و شخصیت اصیل و ذاتی جامعه استعمارشده از بین برود و سال‌هایی که دوره پسااستعماری را از سر می‌گذرانند، هنوز سعی در انکار فرهنگ خود نمایند. به نظر قانون در مرحله اول استعمارگر در صدد برمی‌آید تا تسلط خود را توجیه نماید و بدین منظور به استدلال‌ات علمی متوسل می‌شود تا استعمارشده موجودیت خود را به عنوان یک نژاد انکار کند. ۲. او در این رابطه به موارد زیادی اشاره کرده است که حجاب یکی از آنها است. قانون در این رابطه آورده است: هر جا چادری (حجابی) به دور انداخته و کنار گذاشته می‌شود، افق جدیدی را که بر استعمارگر ممنوع بود، در برابر وی می‌گشاید. ۳.

تأثیر اندیشه‌های قانون بر روشنفکران ایرانی

نمود دیدگاه‌های قانون از جمله مصرف گرایی و تقلید از غرب را می‌توان در اندیشه بسیاری از روشنفکران ایرانی همچون جلال و شریعتی مشاهده کرد. چنانچه جلال با مصرف کننده بودن ما مخالف است و حرف اصلی غربزدگی او این است که ما نتوانسته‌ایم شخصیت فرهنگی- تاریخی خودمان را در قبال ماشین و هجمه جبهه غربی حفظ کنیم، به نظر او ما تا وقتی ماهیت و اساس و فلسفه تمدن غرب را در نیافته‌ایم و تنها به صورت و در ظاهر ادای غرب را با مصرف کردن کالاهایش در می‌آوریم، راه به جایی نخواهیم برد. او مظاهر آشکار این مصرف‌گرایی را بارها در کتاب «خسی در میقات» به نقد و تصویر می‌کشد. ۴. در واقع یکی از محورهای مهم در اندیشه قانون، بازگشت به خویشتن است. او در نهایت با طرح اندیشه خود، راه نجات جهان سوم از یوغ استعمار را بازگشت به خویشتن معرفی می‌کند. بر این اساس می‌توان گفت دکتر شریعتی نیز با طرح نظریه بازگشت به خویش، به نوعی در امتداد این جریان قرار داشت. شریعتی در طرح نظریه بازگشت به خویش با اشاره به این که این نظریه‌ای نیست که مذهبی‌ها طرح کرده باشند، به امه سه زر، فرانس قانون، کاتب یاسین و جلال آل احمد، رهبری جنبش ضداستعماری به عنوان طراحان این نظریه اشاره کرده است. این نشان می‌دهد که تلقی وی از غربزدگی جلال، دقیقاً همین بحث بازگشت به خویش بوده است. ۵.

همانطور که مشاهده می‌شود، روشنفکران ایرانی تا حدود زیادی متأثر از اندیشه‌های قانون بودند. البته قانون نیز خود بر نقش روشنفکران تأکید خاصی داشت. قانون، در اثر مهم و جاودان خویش «تفرین شدگان زمین» ظهور این حالت و احساس یعنی شعور و وجدان جمعی در مردم وطن خود را در میان روشن فکران جامعه استعمارزده، «مرحله ابتدایی» و خام تبلور وجدان ملی در میان این قشر می‌خواند، به نظر او، روشن فکر جامعه استعمارزده در این مرحله، در عین تلاش و کوشش برای گسترش وجدان ملی، کاملاً در فرهنگ استعماری حل شده است. ۶.

سخن نهایی

از قانون به عنوان یکی از نظریه‌پردازان تأثیرگذار بر روشنفکران ایرانی نام برده می‌شود. اندیشه‌های قانون چنانچه اشاره شد در تشریح نظریات دکتر شریعتی و جلال آل احمد و بسیاری از مبارزان چپ‌گرا تأثیرگذار بود. البته شاید بتوان این تأثیرگذاری را به

مبارزان مذهبی نیز تعمیم داد، اما در مورد این گروه از مبارزان باید گفت که اندیشه‌های اسلامی و رهبری مذهبی بیشتر از نظریات کسانی چون قانون تأثیرگذار بود؛ زیرا دین اسلام در بطن خود حامی پیام‌های مبارزه‌طلبانه علیه ظلم و استکبار است. بنابراین اگر در متن فوق به تأثیرگذاری قانون بر مبارزان مذهبی اشاره نشد، به دلیل این بود که نگارنده معتقد است منبع تغذیه فکری مبارزان مذهبی، فراتر و البته جدا از اندیشمندان خارجی بوده است.

فهرست منابع

۱. رضا شیرزادیان، مطالعات پسااستعماری، نقد و ارزیابی دیدگاه‌های فرانتس فانون، ادوارد سعید، و هومی بابا، نشریه مطالعات سیاسی، دوره ۲، شماره ۵، (پاییز ۱۳۸۸) صص ۱۱-۱۲.
۲. زهرا حسنی، ایرج مهرکی، خوانش پسااستعماری خسی در میقات با تکیه بر نظرات فرانتس فانون، دو فصلنامه علمی - تخصصی زبان و ادبیات فارسی شقای دل، سال چهارم، شماره هفتم، (بهار و تابستان ۱۴۰۰)، صص ۷۶.
۳. مریم حایک، استعمار فرانو: رویارویی زرسالاران اقتدار طلب با اسلام، قم، دفتر عقل، ۱۳۸۷، صص ۶۰.
۴. حسنی، همان، صص ۷۶.
۵. سقوط: مجموعه مقالات نخستین همایش بررسی علل فروپاشی سلطنت پهلوی، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۴، صص ۲۴۵.
۶. مصطفی اسکندری، شناخت استعمار، شناخت استعمار، قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی(ص)، ۱۳۸۹، صص ۷۶.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/49086/استعمار-یوغ-سوم-جهان-نجات-راه/49086>